

DREPT PUBLIC

EXCEPȚIA DE NECONSTITUȚIONALITATE – CALE DE ACCES INDIVIDUAL LA JUSTIȚIA CONSTITUȚIONALĂ

Aurel BĂIEȘU,
doctor habilitat în drept,
profesor universitar, judecător
la Curtea Constituțională

SUMAR

În prezentul articol se examinează instituția excepției de neconstituționalitate, atât pe plan intern, inclusiv evoluțiile jurisprudențiale în materie, cât și sub aspect de drept comparat. În multe țări excepția de neconstituționalitate este un mijloc foarte eficient de acces a persoanelor la jurisdicția constituțională. În țara noastră, pe parcursul anilor, din cauza aplicării restrictive a prevederilor Constituției, această instituție a funcționat într-un mod foarte ineficient. Prin Hotărârea nr. 2 din 9 februarie 2016, Curtea Constituțională, prin interpretarea funcțională și evolutivă a prevederilor constituționale, a deschis calea pentru eficientizarea instituției excepției de neconstituționalitate. În condițiile în care se va reuși valorificarea pleneră a potențialului instituției în cauză, începând cu faza judecării cauzei în fond, pentru Republica Moldova, accesul la Curtea Constituțională pe calea excepției de neconstituționalitate va reprezenta un mijloc eficient de apărare a drepturilor constituționale ale persoanelor și, în același timp, o modalitate eficientă de control al constituționalității actelor normative care privesc drepturile și libertățile fundamentale.

Cuvinte-cheie: *excepția de neconstituționalitate, Curtea Constituțională, control constituțional, acces la justiție, drepturi și libertăți fundamentale, recurs constituțional individual, interpretarea Constituției.*

Contextul internațional

Întemeietorul modelului de control constituțional european, Hans Kelsen, nu a fost un adept al accesului individual la justiția constituțională. Potrivit opiniei acestuia, numai autoritățile statului ar trebui să poată face recurs la instanța de contencios constituțional [1,

EXCEPTION OF UNCONSTITUTIONALITY – WAY OF INDIVIDUAL ACCESS TO THE CONSTITUTIONAL JUSTICE

SUMMARY

In the present paper, the author analyses the institution of the exception of unconstitutionality, including the developments in this area in the domestic case-law and the comparative law aspects. The exception of unconstitutionality is an efficient instrument of the person's access to constitutional justice in many countries. Over the years, in our country, due to the restrictive application of the constitutional provisions, this institution had operated in an ineffective form. By Judgment No.2 of 9 February 2016, performing a functional and evolutive interpretation of the constitutional provisions, the Constitutional Court paved the way for the efficiency of this institution. If it will be possible to improve the institution's potential, from the stage of trial on the merits, the access to the Constitutional Court by means of the exception of unconstitutionality will be an effective measure to defend the constitutional rights of the individuals in Republic of Moldova. It will be also an effective way to review the constitutionality of the laws concerning the fundamental rights and freedoms.

Key-words: *exception of unconstitutionality, Constitutional Court, constitutional review, access to the courts, fundamental rights and freedoms, individual constitutional appeal, constitutional interpretation.*

p.28]. Totuși, de-a lungul anilor, în Europa s-au dezvoltat diverse modalități de acces direct al cetățenilor la jurisdicția constituțională. Astăzi s-au conturat două modele de organizare a jurisdicției constituționale sub aspectul accesului cetățenilor la justiția constituțională.

Unul dintre modele admite accesul direct al cetățenilor la instanța de jurisdicție constituțională pe calea recursului individual, care se înfățișează în diferite țări sub variate forme și proceduri [2].

Alt model consacră accesul indirect al cetățenilor la Curtea Constituțională pentru sesizarea actelor normative care le încalcă drepturile – prin intermediul instanțelor de drept comun. Atunci când judecătorii ordinari trebuie să aplice o dispoziție legală considerată neconstituțională, ei suspendă judecarea cauzei aflate pe rolul lor și transmit o solicitare Curții Constituționale în vederea exercitării controlului de constituționalitate privind acea dispoziție. Curtea Constituțională fie anulează dispoziția, fie o constată ca fiind constituțională. Atunci când judecătorul care a transmis solicitarea primește răspunsul de la Curtea Constituțională, el reia cauza și decide în baza hotărârii Curții Constituționale, fie aplicarea dispoziției considerate constituțională, fie aplicarea acesteia în baza interpretării dată de Curtea Constituțională, fie neaplicarea dispoziției declarate ca fiind neconstituțională. Asemenea mecanism există în așa țări precum Germania, Lituania, Italia [3], România [4], Franța [5], Belgia [6], Spania [7].

În ultimii ani, problema accesului cetățenilor la justiția constituțională se află și în centrul atenției Consiliului European. Astfel, la o serie de conferințe, organizate la Interlaken [8], Izmir [9] și Brighton [10], pentru a identifica modalități de a proteja sistemul Convenției Europene a Drepturilor Omului și de a rezolva problema suprasolicitării Curții Europene a Drepturilor Omului, s-a insistat asupra necesității de a îmbunătăți, în statele membre, sistemele de apărare a drepturilor omului la nivel național. În acest context, s-a solicitat statelor participante să ia în considerare introducerea de noi căi de atac interne pentru presupusele încălcări ale drepturilor și libertăților prevăzute de Convenție.

În aceeași ordine de idei, Comisia de la Veneția, în Studiul privind accesul individual la justiția constituțională, adoptat la cea de-a 85-a sesiune plenară din 17-18 decembrie 2010 (CDL-AD(2010)039), a subliniat eficiența excepției de neconstituționalitate, ca mijloc de acces individual la justiția constituțională:

„56. Procedurile preliminare sunt printre cele mai frecvente tipuri de acces individual indirect. În cazul în care o instanță de drept comun are dubii dacă actul normativ aplicabil într-un caz concret încalcă Constituția, ea se adresează Curții Constituționale cu o cerere preliminară de constituționalitate. Beneficiarul acestui mecanism constă în faptul că instanțele de drept comun sunt bine informate și capabile de a face o sesizare validă. Instanțele de drept comun ordinare servesc ca un filtru inițial și pot ajuta la minimizarea numărului de cereri abuzive sau repetitive. Mai mult, examinarea cererilor preliminare de constituționalitate completează controlul abstract, deoarece în cazul dat este posibil un control în legătură cu un caz concret, în care prevederea se aplică sau se va aplica [...]”.

„59. Excepția de neconstituționalitate” poate fi considerată un mijloc foarte eficient de acces individual, dacă o instanță de drept comun este obligată să prezinte o cerere prealabilă [...]”.

Un aspect important este de a stabili dacă instanțele de fond și de apel au acces direct la instanța de jurisdicție constituțională sau sesizarea acestora se face prin intermediul instanței superioare din sistemul judecătoresc. În unele țări (Franța, Islanda) judecătorii instanțelor de la nivelul inferior trebuie să transmită mai întâi o cerere la Curtea Supremă și această din urmă instanță decide dacă se transmite sau nu excepția de neconstituționalitate la Curtea Constituțională. Cenzurarea respectivă din partea Curții Supreme are avantajul de a reduce cauzele aflate pe rolul Curții Constituționale. Cu toate acestea, întrucât Curtea Supremă preferă soluționarea problemei în cadrul sistemului judiciar ordinar, există un pericol grav ca, în rezultatul acestei cenzurări, cazurile importante să nu ajungă la Curtea Constituțională. Sunt niște carențe care au fost criticate în literatura de specialitate [11, p.27].

Mai eficient este recunoscut mecanismul existent în state precum Austria, Belgia, Bosnia și Herțegovina, Croația, Republica Cehă, Georgia, România, Lituania, Letonia, Germania, Polonia, Ungaria etc., unde toate instanțele de judecată de drept comun pot ridica în fața Curții Constituționale chestiuni prejudiciare.

De remarcat că și Comisia de la Veneția recomandă să se acorde instanțelor de la toate nivelurile sistemului judiciar posibilitatea de acces la Curtea Constituțională: „Din punct de vedere al apărării drepturilor omului, mai oportun și eficient ar fi să se prevadă pentru toate instanțele dreptul de acces la Curtea Constituțională” [12, par.62].

Un alt aspect important este dacă judecătorul de drept comun este obligat să sesizeze cu cerere preliminară sau dacă acesta are putere de apreciere. Studiul Comisiei de la Veneția recomandă ca, atunci când nu există acces direct individual la curțile constituționale, ar fi prea mult să se instituie o condiție de limitare a întrebărilor preliminare la situațiile în care un judecător ordinar este sigur de neconstituționalitatea unei dispoziții; este suficient să existe îndoieli serioase [13, par.216].

Situația în Republica Moldova

Soluția pentru care a optat legiuitorul constituent din Republica Moldova este accesul indirect la justiția constituțională prin intermediul instituției excepției de neconstituționalitate. Subiectul privind oportunitatea introducerii recursului constituțional individual, în contextul perspectivelor justiției constituționale din Repu-

blica Moldova, este astăzi dezbătut, probabil, cel mai amplu în mediul doctrinarilor și al experților.

Celor care pledează pentru schimbarea paradigmei de organizare a jurisdicției constituționale prin instituirea accesului direct al cetățenilor Curtea Constituțională invocă carențele sistemului existent [14, p.25]. Într-adevăr, potrivit reglementărilor în vigoare, persoana, în demersul său de contestare a actului normativ care îi lezează drepturile, este dependentă de voința instanței de judecată [15, p.13]. Astfel, în lumina prevederilor art.135 alin.(1) lit. g) din Constituție, art. 7, alin.(3) din Codul de Procedură Penală, și art. 12/1 din Codul de Procedură Civilă, neconstituționalitatea unei legi poate fi invocată prin intermediul Curții Supreme de Justiție în momentul îmfăptuirii actului de justiție în fața instanței de judecată de drept comun de către persoana care are calitatea de participant la proces. Deși legea oferă, în aparență, posibilitatea justițiabililor de a sesiza Curtea Constituțională, în realitate decizia de a sesiza sau nu instanța de contencios constituțional aparține, mai întâi, instanței de fond, care, în esență, se pronunță asupra admisibilității cererii, apoi curților de apel și, în ultima instanță, Curții Supreme de Justiție (în continuare – CSJ), care, de fapt, ia decizia de a sesiza sau nu Curtea Constituțională.

Această stare de lucruri face ca instituția excepției de neconstituționalitate să piardă din eficacitate. De aici și numărul redus al cauzelor de soluționare a excepțiilor de neconstituționalitate în jurisprudența instanței de contencios constituțional. Astfel, dacă, de exemplu, în România, excepțiile ridicate de către instanțele judecătorești reprezintă 98,7% din totalul sesizărilor depuse la Curtea Constituțională, în Republica Moldova doar 6% din totalul sesizărilor depuse la Curtea Constituțională au fost excepții de neconstituționalitate [16].

Evoluțiile jurisprudenței Curții Constituționale a Republicii Moldova

Prevederile articolului 135 alin. (1) lit. g) din Constituție, care dispune că Curtea Constituțională „rezolvă cazurile excepționale de neconstituționalitate a actelor juridice, sesizate de Curtea Supremă de Justiție”, au fost interpretate prin Hotărârea Curții Constituționale nr. 15 din 6 mai 1997 [17]. În sesizarea depusă, Curții i s-a solicitat să explice semnificația sintagmei „*excepție de neconstituționalitate*” și a locuțiunii „*acte juridice*”. În această hotărâre Curtea a procedat la o interpretare restrictivă, statuând că subiect cu drept de sesizare în baza art. 135 alin. (1) lit. g) este exclusiv CSJ în baza propunerii judecătorești ordinare de a sesiza Curtea Constituțională. Este important de reținut că Hotărârea vi-

zată a fost pronunțată la 6 mai 1997, până la ratificarea de către Republica Moldova a Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (24 iulie 1997), prin care au fost asumate angajamente de asigurare a remediilor efective de protecție a drepturilor omului.

Ghidându-se de aceeași abordare, prin decizia sa din 26 martie 2007 [18], Curtea Constituțională nu a admis spre examinare în fond o sesizare depusă direct de o judecătore de fond, fără intermedierea CSJ.

Problemele majore care afectează funcționarea instituției excepției de neconstituționalitate au determinat CSJ să adreseze, la 9 decembrie, Curții Constituționale o sesizare privind interpretarea alin.(1) lit. g) din Constituție. Reieșind din situația la moment, în care, pe de o parte, instanțele sunt în drept și în același timp obligate să ridice excepția de neconstituționalitate, iar, pe de altă parte, sesizarea Curții Constituționale poate fi făcută doar de către CSJ, ultima a estimat că, în cazul în care urmează a se interpreta în modul că CSJ decide, în ultimă instanță, în mod discreționar, de a sesiza instanța constituțională, atunci instituția excepției de neconstituționalitate își pierde din eficiență, fiind denaturat însuși conținutul acesteia. Autorul sesizării a considerat că norma constituțională care stabilește competența CSJ de a sesiza Curtea Constituțională cu privire la excepția de neconstituționalitate urmează a fi interpretată astfel încât să permită aplicarea ei în sensul posibilității ridicării excepției de neconstituționalitate de către instanțele judecătorești. Reieșind din aceste considerente, CSJ a solicitat ca, prin interpretarea articolului 135, Curtea Constituțională să explice:

1) Este în drept Curtea Supremă de Justiție să refuze instanțelor judecătorești sesizarea Curții Constituționale cu privire la excepția de neconstituționalitate, ridicată de către acestea în cadrul unui proces, ținând cont de redacția art. 135 alin. (1) lit. g) din Constituție?

2) Care este rolul Curții Supreme de Justiție în procesul sesizării Curții Constituționale, prin raportare la dreptul instanțelor judecătorești de toate nivelurile de a ridica excepția de neconstituționalitate?

3) Sunt în drept instanțele judecătorești să refuze părților ridicarea excepției de neconstituționalitate?

În Hotărârea nr. 2 din 9 februarie 2016 [19], prin interpretarea funcțională și coroborată a articolelor 20, 115, 116, 134 și 135 alin. (1) lit. a) și lit. g) din Constituție, Curtea Constituțională a dedus că controlul concret de constituționalitate pe cale de excepție constituie singurul instrument prin intermediul căruia cetățeanul are posibilitatea de a acționa pentru a se apăra împotriva legislatorului însuși, în cazul în care, prin lege, drepturile sale constituționale sunt încălca-

te. Curtea a menționat că dreptul de acces al cetățenilor prin intermediul excepției de neconstituționalitate la instanța constituțională reprezintă un aspect al dreptului la un proces echitabil.

Bazându-se pe aceste raționamente, Curtea a explicat mecanismul de ridicare a excepției de neconstituționalitate, care parcurge două etape: (1) *etapa judiciară*, premergătoare, ce constă în invocarea excepției de neconstituționalitate în cadrul unui proces aflat pe rolul unei instanțe judecătorești și (2) *etapa de contencios constituțional propriu-zis*, care constă în soluționarea excepției de neconstituționalitate de către Curtea Constituțională.

Esența mecanismului ridicării excepției de neconstituționalitate se rezumă la următoarele:

Primo. În cazul existenței incertitudinii privind constituționalitatea legilor, hotărârilor Parlamentului, decretelor Președintelui Republicii Moldova, hotărârilor și ordonanțelor Guvernului ce urmează a fi aplicate la soluționarea unei cauze aflate pe rolul său, instanța de judecată este obligată să sesizeze Curtea Constituțională.

Secundo. Excepția de neconstituționalitate poate fi ridicată în fața instanței de judecată de către oricare dintre părți sau reprezentanții acestora, precum și de către instanța de judecată din oficiu.

Terzio. Sesizarea privind controlul constituționalității unor norme ce urmează a fi aplicate la soluționarea unei cauze se prezintă direct Curții Constituționale de către judecătorii/completele de judecată din cadrul Curții Supreme de Justiție, curților de apel și din cadrul judecătoriilor pe al căror rol se află cauza.

Curtea a explicat și condițiile pentru ridicarea excepției – judecătorul ordinar nu se pronunță asupra temeiniciei sesizării sau asupra conformității cu Constituția a normelor contestate, limitându-se exclusiv la verificarea întrunirii următoarelor condiții:

- (1) obiectul excepției intră în categoria actelor cuprinse la articolul 135 alin. (1) lit. a) din Constituție;
- (2) excepția este ridicată de către una dintre părți sau de reprezentantul acesteia, ori indică că este ridicată de către instanța de judecată din oficiu;
- (3) prevederile contestate urmează a fi aplicate la soluționarea cauzei;
- (4) nu există o hotărâre anterioară a Curții având ca obiect prevederile contestate.

La fel, Curtea Constituțională a elucidat baza legală a funcționării mecanismului excepției de neconstituționalitate până la adoptarea de către Parlament a reglementărilor în executarea hotărârii în cauză. Cur-

tea a statuat că sesizarea privind excepția de neconstituționalitate se prezintă Curții Constituționale de către judecătorii/completele de judecată din cadrul Curții Supreme de Justiție, curților de apel și din cadrul judecătoriilor pe rolul cărora se află cauza, în temeiul aplicării directe a articolului 135 alineatul (1) lit. a) și g) din Constituție și astfel cum au fost explicate în prezenta hotărâre, în conformitate cu considerentele menționate în cuprinsul acesteia și al Regulamentului privind procedura de examinare a sesizărilor depuse la Curtea Constituțională.

Cât privește derularea procesului în care a apărut problema excepției de neconstituționalitate, pentru a exclude aplicarea normelor contrare Constituției la soluționarea cauzei, în momentul acceptării excepției, judecătorul dispune, prin încheiere, suspendarea procesului. Curtea a reținut că suspendarea procesului până la soluționarea de către Curtea Constituțională a excepției de neconstituționalitate este necesară pentru a exclude aplicarea normelor contrare Constituției la soluționarea unei cauze.

Concluzii

Prin Hotărârea nr. 2 din 9 februarie 2016, Curtea Constituțională, prin interpretarea funcțională și evolutivă a prevederilor constituționale, a deschis calea pentru eficientizarea instituției excepției de neconstituționalitate.

În lumina celor statuate de către Curtea Constituțională, se impune imperios necesitatea operării cât mai rapide a amendamentelor, atât în Legea Fundamentală cât și în legile organice care reglementează instituția vizată.

În același context, având în vedere rolul crescând al arbitrajului, ca modalitate alternativă de soluționare a litigiilor, considerăm că este necesar de operat modificări legislative pentru ca excepția de neconstituționalitate să poată fi ridicată nu numai în fața instanțelor de drept comun, dar și în fața instanțelor de arbitraj comercial, dat fiind că și acestea desfășoară o activitate jurisdicțională în temeiul convenției de arbitraj a părților, iar hotărârile pe care le pronunță au aceeași forță și sunt susceptibile de executare silită, precum și hotărârile judecătorești.

Este necesar de a face ca această instituție să fie cunoscută mai bine în mediul juriștilor, atât al judecătorilor cât și al avocaților (prin intermediul publicațiilor, sistemului de instruire continuă, conferințelor, seminarelor etc.), în vederea asigurării unei aplicări mai ample a ei în activitatea jurisdicțională.

În condițiile în care se va reuși valorificarea pleneră a potențialului instituției date, începând cu faza jude-

cării cauzei în fond, accesul la Curtea Constituțională pe calea excepției de neconstituționalitate va reprezenta pentru Republica Moldova un mijloc eficient de apărare a drepturilor constituționale ale persoanelor și, în același timp, o modalitate eficientă de control al constituționalității actelor normative care privesc drepturile și libertățile fundamentale.

La fel, țara noastră își va îndeplini pe această cale angajamentele sale internaționale ce derivă din procesul de eficientizare a CtEDO, angajamente asumate în cadrul conferințelor de la Interlaken (18-19 februarie 2010), Izmir (26-27 aprilie 2011) și Brighton (19-20 aprilie 2012) privind obligația de a extinde mecanismele de protecție a drepturilor omului la nivel național.

Referințe bibliografice:

1. S.R. Durr. Dezvoltarea protecției drepturilor omului la nivel național și european – accesul individual la curțile constituționale. În: Revista de Drept Constituțional, 2105, nr.1, p.19-34.
2. Study on individual access to constitutional justice – Adopted by the Venice Commission at its 85th Plenary Session (Venice, 17-18 December 2010), CDL-AD(2010)039rev. [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2010\)039rev.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2010)039rev.aspx) (vizitat 03.03.2016).
3. A. Quaranta. Il giudizio incidentale di legittima costituzionale. *Seminaire sur l'exception d'inconstitutionnalite*, Rabat, Maroc, 29-30 novembre 2012. [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JU\(2012\)025-ita](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JU(2012)025-ita) (vizitat 03.03.2016).
4. A. Zegrean. Excepția de neconstituționalitate la Curtea Constituțională a României. *Seminaire sur l'exception d'inconstitutionnalite*, Rabat, Maroc, 29-30 novembre 2012. [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JU\(2012\)023-f](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JU(2012)023-f) (vizitat 03.03.2016).
5. J. de Guillen Schmidt. La question prioritaire de constitutionnalité. *Seminaire sur l'exception d'inconstitutionnalite*, Rabat, Maroc, 29-30 novembre 2012. [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-JU\(2012\)028-f](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-JU(2012)028-f) (vizitat 03.03.2016).
6. P. Nihoul. *Les questions préjudicielles. Seminaire sur l'exception d'inconstitutionnalite*, Rabat, Maroc, 29-30 novembre 2012. [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-JU\(2012\)027-f](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-JU(2012)027-f) (vizitat 03.03.2016).
7. R. Arribas. „Cuestiones» posées par le jugé ordinaire à la Cour constitutionnelle d'Espagne (et autres modes d'accès de l'individu à la Cour constitutionnelle). *Seminaire sur l'exception d'inconstitutionnalite*, Rabat, Maroc, 29-30 novembre 2012. [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-JU\(2012\)024-f](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-JU(2012)024-f) (vizitat 03.03.2016).
8. Conferința la nivel înalt desfășurată la Interlaken, Declarația din 19 februarie 2010. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1591969> (vizitat 03.03.2016).
9. Conferința la nivel înalt desfășurată la Izmir, Declarația din 27 aprilie 2011. http://www.echr.coe.int/Documents/2011_Izmir_FinalDeclaration_ENG.pdf (vizitat 03.03.2016).
10. Conferința la nivel înalt privind viitorul Curții Europene a Drepturilor Omului, Brighton, Regatul Unit, 18-20 aprilie 2012), CDDH(2012)007, http://www.coe.int/t/dghl/standarsetting/cddh/cddh_documents/cddh_2012_007_en.pdf (vizitat 03.03.2016).
11. S.R. Durr, *op.cit.*
12. Study on individual access to constitutional justice – Adopted by the Venice Commission at its 85th Plenary Session (Venice, 17-18 December 2010), CDL-AD(2010)039rev. [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2010\)039rev.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2010)039rev.aspx) (vizitat 03.03.2016).
13. Ibidem.
14. V. Zaporozjan, Plângerea constituțională și excepția de neconstituționalitate în aspect comparativ, „Justiția Constituțională în Republica Moldova”, 2008, nr.1, p.25.
15. D. Pulbere, Unele raționamente privind accesul cetățenilor la Curtea Constituțională prin intermediul subiecților cu drept de sesizare și necesitatea implementării plângerii constituționale, „Justiția Constituțională”, 2011, nr.3, p.13.
16. A. Tănase. Schimbare profundă în sistemul juridic: CCM a deschis oricărui justițiabil posibilitatea de a ridica excepția de neconstituționalitate. http://www.tanase.md/schimbare-profunda-in-sistemul-juridic-ccm-a-deschis-oricarui-justitiabil-posibilitatea-de-a-ridica-excepția-de-neconstituționalitate/#_ftn3 (vizitat 03.03.2016).
17. Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 33-34/14 din 22.05.1997.
18. Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 43-46/7 din 30.03.2007.
19. Hotărârea nr. 2 din 09.02.2016 pentru interpretarea articolului 135 alin. (1) lit. a) și g) din Constituția Republicii Moldova (excepția de neconstituționalitate). <http://constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=556&l=ro> (vizitat 03.03.2016).

